

LUCIAN BLAGA. S-a născut la Sebeș, 9 mai 1895. A decedat la Cluj, 6 mai 1961 și la dorința lui a fost înmormântat în Lăncram. Școala primară germană la Sebeș (1902–1906), Liceul „Andrei Șaguna” (1906–1914) la Brașov. La bacalaureat prezintă „Teoria relativității” (restrânsă) de A. Einstein. Se înscrie la teologie, ca mulți ardeleni, pentru a evita înrolarea în armata austro-ungară. 1916–1920 studiază filozofia și biologia la Viena unde o cunoaște pe viitoarea soție, Cornelia Brediceanu, studentă la medicină. În 1919 debutează cu *Poemele lumii și Pietre pentru templul meu* (aforisme și însemnări), primite deosebit de bine de criticii vremii. În 1920 susține la Viena doctoratul cu teza „Kultur und Erkenntnis”. Se căsătorește cu Cornelia Brediceanu și se stabilește la Cluj. Candidează pentru un post în învățământ, la Universitatea din Cluj, dar încă nu este acceptat. Colaborează cu articole și eseuri la diferite reviste (*Patria, Voința, Gândirea, Adevărul literar și artistic, Universul literar, Cuvântul* ș.a.). Publică piese de teatru, volume de poezii și volume de eseuri și studii. În 1924 se stabilește cu Cornelia la Lugoj unde aceasta își deschide în casa părintească un cabinet de stomatologie. În 1926 este numit atașat de presă la Varșovia (1926), Praga și apoi Berna (1928–1932), Viena (1932–1936), Berna (1937). În 1930 începe elaborarea și publicarea operii sale filozofice: *Trilogia cunoașterii: Eonul dogmatic, Cunoașterea luciferică* (dedicat lui N. Titulescu), *Cenzura transcendentă* (1930–1934); *Trilogia culturii: Orizont și stil, Spațiul mioritic, Geneza metaforei și sensul culturii* (1935–1937); *Trilogia valorilor: Știință și creație, Despre gândirea magică, Religie și spirit, Artă și valoare* (1938–1942). În februarie 1938 este, pentru numai câteva săptămâni, ministru subsecretar de stat la Externe, apoi ministru plenipotențiar la Lisabona. În toți anii petrecuți în serviciul diplomatic continuă eforturile de a ajunge profesor universitar. În 1936/1937 este ales membru plin al Academiei Române. Discursul de recepție este „Elogiul satului Românesc”. În toamna anului 1938, la Cluj, ține lecția de deschidere a „Catedrei de filozofia culturii”, unde a fost numit profesor universitar. La începutul anului 1939 solicită Regelui Carol al II-lea rechemarea din diplomație. În 1939 se stabilește la Cluj ca profesor universitar. După dictatul de la Viena (august 1940), se refugiază la Sibiu împreună cu Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj. În 1942/43 înființează și conduce revista de filozofie *Saeculum* la care colaborează Constantin Noica, Zevedei Barbu ș.a. Începând din 1942 își editează la Fundațiile Regale „edițiile definitive” ale operelor sale: *Poezii* și cele trei *Trilogii*. Își tipărește ediția definitivă a *Operei dramatice* la Ed. Dacia Traiana, din Sibiu. În 1946 se întoarce cu universitatea la Cluj. Este perioada în care încep atacurile împotriva lui (Lucrețiu Pătrășcanu, Nestor Ignat ș.a.). În 1946 își dă demisia *publică* din partidul PNP (înființat atunci ca o anexă a PCR), a cărui orientare nu o putea accepta. Între 1946–1948 publică, litografiate, ultimele două cursuri pe care le include apoi în planul Trilogiilor din *Testamentul editorial*. În 1948 este eliminat din viața publică, adică din Universitate și Academie. Lucrările lui sunt eliminate din programele analitice, din biblioteci și bibliografii. Numele lui poate fi citat numai ca exemplu ideologic negativ, de „dușman de clasă”. Nu mai poate publica lucrări originale. Începând din 1951 traduce *Faust*, I și II, de Goethe, traducere care apare în 1955. Între 1950–1960 continuă să traducă din lirica universală (1957) și selecții din operele lui Lessing care i se publică. Din 1948 până în 1951 lucrează la Institutul de Filozofie și între 1951–1959 la Filiala Bibliotecii Academiei din Cluj. În 1959 se pensionează, având o pensie de la Uniunea Scriitorilor, singura instituție din care nu a fost eliminat. Între 1946 și 1960 scrie pentru sertar câteva cicluri de poezii, își încheie sistemul filozofic, *Hronical și cântecul vârstelor* și romanul *Luntrea lui Caron* (în două redactări), conferințe și aforisme. În 1956 este propus, în străinătate, pentru premiul Nobel. Își definitivează pentru tipar aproape toate aceste lucrări de sertar. În august 1959 redactează de mână un *Testament editorial*. În ce privește opera originală, moare ca autor *interzis*. La aproape doi ani după moartea lui apar primele două antologii de poezie și apoi, încet, alte lucrări. Romanul *Luntrea lui Caron* apare în prima ediție la Editura Humanitas în 1990.

LUCIAN BLAGA

LUNTREA LUI CARON

ROMAN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

I

Începutul primăverii coincidea cu începutul unui haos ce se revărsa peste meleagurile țării. Fila calendarului de perete indica pentru noi, pașnicii cetățeni ai unei patrii ajunse la răscruce, ziua acestui început de primăvară și de haos: 15 aprilie 1944. Sirenele de alarmă intrau în funcție cam din două în două ore, cu stridențe ce sfâșiau sufletul și urechile. Locuiam la marginea dinspre Dumbravă a Sibiului, un loc umbros, unde de ani de zile ne simțeam oarecum la adăpost față de multe neajunsuri și vicisitudini ale vremii. În acest oraș se refugiase patru ani mai înainte Universitatea de la Cluj când un nedrept verdict a tăiat Transilvania în două. Războiul lua acum o înfățișare mai palpabilă și pentru cei ce nu avuseserăm până atunci prilejul de a-l simți din apropiere. Semnalele de alarmă deveniseră de câtva timp insuportabile prin frecvența și insistența lor. Străini încă de orice experiență cât privește primejdia bombardamentelor aeriene, oricând posibile, căutam scut în Dumbravă, cu osebite sub un pod de cale ferată, până când ni s-a atras luarea-aminte că asemenea străvezii adăposturi nu ajută la nimic și că Dumbrava, cu frunza ei deasă și cu stejarii seculari, era ca predestinată de a deveni ținta atacurilor din văzduh. O stare aproape neîntreruptă de panică, întreținută de incontroabile zvonuri, ne cuprinse, și aceasta mai vârtos după bombardarea capitalei, din 4 aprilie, zi de pomină în care cetății zburătoare măcinaseră Gara de Nord. Numele unor prieteni sau cunoscuți, victime ale bombardamentului, începeau să circule și să sporească panica. Ni se vorbea despre colțuri de

străzi bucureștene cu case sfărâmate sau despicate ce-și căscau ilare încăperile, unde se mai vedea câte-un pat sau câte-un obiect de toaletă intimă, ca-n niște decoruri de teatru suspendate la nivelul etajelor superioare.

De la Universitate veni într-o zi, cu totul neprevăzut, sfatul cu înfățișare de ordin să încheiem cursurile și să ne dispersăm, dacă nu dorim să fim transformați în pulbere și fum. Aceasta însemna să ne mutăm, cu bunurile ce puteau să fie salvate, undeva prin lumea satelor risipite la poalele munților sau chiar prin plaiurile de sus unde, după toată probabilitatea, nu aveam să fim în aceeași măsură expuși eventualelor bombardamente, ca la Sibiu. Hotărârea de a pleca o luarăm mai repede decât ne-am fi putut imagina câteva zile mai înainte când, în familie, am discutat la rece și subt toate aspectele problema dispersării. O studentă de-a mea din Căpâlna, sat așezat într-o vale minunată pe râul Sebeșului, ne-a îmbiat să ne refugiem în casa părinților ei, destul de cuprinzătoare unei adăpostiri chiar fără termen. Studenta ne făcea invitația cu un surâs dulce și sfios, părând a se scuza de îndrăzneala ofertei ce ne-o desfășura, intercalând o seamă de argumente în favoarea peisajului. De atari argumente nu aveam însă nevoie. Cunoșteam satul, care era mai mult un cătun, încă din copilărie, căci trecusem de vreo câteva ori pe acolo cu părinții mei când ne duceam la vârat prin „case de pădurari“ pe la obârșia râului. Argumentul ce cădea cel mai greu în cumpănă pentru a lua o hotărâre era fără îndoială acela al legăturii cu copilăria. După atâția ani de război, după atâtea neajunsuri îndurate, cari ni se păreau încă numai preludiul unui haos ce va da peste noi, simțeam nevoia de a mă refugia cu familia, nu numai în spațiu undeva, ci și înapoi, departe în timp. Ni se îmbia un adăpost în valea copilăriei mele. Satul meu natal, pe nume Câmpul Frumoasei, era așezat pe aceeași apă, doar mai jos, nu tocmai departe de revărsarea acesteia în Mureș, în apropierea cetății Bălgradului.

Am împachetat în lăzi și în saci ceea ce trebuia să ducem cu noi într-un refugiu din care nu aveam sentimentul

că ne vom întoarce în curând — și mai ales nu în aceleași condiții în care trăiserăm până atunci. Frontul de răsărit se apropia ca un tăvălug de foc ce culca totul la pământ. Cu un capăt tăvălugul ajunsese până aproape de hotarele de răsărit și de miazănoapte ale țării. După toate semnele cerești, uneori văzute, alteori numai auzite, văzduhul patriei nu mai era al „nostru“. Bombardierele apusene circulau în ziua mare după bunul lor plac peste capetele și uluirea noastră. Am tocmit câteva căruțe țărănești să transporte lăzile și sacii cuprinzând hrana, cărțile, manuscrisele, ustensilele, de la veselă până la sticlutele cu cerneală, și atâtea altele răspunzând cerințelor în condiții sătești unde ne aștepta doar casa cu acoperișul ei și mobilierul strict necesar. Eu cu familia plecam în urmă cu o mașină particulară ce ne-o pune la dispoziție pentru acest drum rectorul Universității, care ținea să înlesnească prietenește dispersarea universitarilor.

Era o zi splendidă, de-o seninătate metalică, când am luat-o pe șoseaua națională de la Sibiu spre Sebeș-Alba. Sălciile începeau să înmugurească, acoperindu-se ca de-un abur verde, diafan. Respiram cu un simțământ de ușurare, când, dintre zidurile medievale ale Sibiului, am scăpat în larg, deoarece porneam tocmai la orele critice când, de la o clipă la alta, puteau să intre în funcție sirenele de alarmă. Parcă îmi vâjâiau încă urechile de stridentele de ieri care tăiau seninul sticlos și glacial de deasupra. Pe șoseaua națională întâlneam turme de oi, cu ciobani întârziați cumva în cojoacele lor iernatice și grele. Măgăruși cu capul prea mare, purtând desagi enormi pe spinare, înaintau încet, ducând cu ei turmele. Împrejmuite de dulăi de pază, turmele o luau spre munți, venind din șesuri depărtate, din Banat sau de pe Câmpia Transilvaniei. Erau zilele acelea tocmai zilele lor de urcuș spre plaiuri. Oricum, mersul lor agale nu avea nici o legătură cu momentul istoric al dispersării noastre omenești, cum înclina să creadă fiică-mea, care, născută și crescută în străinătate, vedea întâia oară acest fenomen de transumanță. „Nu, draga mea“, încercam s-o lămurisc, „ciobanii și turmele

nu se refugiază de bombardamente, cum îți închipui; de mii de ani se înfăptuiește mereu acest drum în aceste zile de primăvară. Toamna târziu, când frunzele îngălbenesc, ciobanii coboară iarăși în văi, la șes. Acesta este veșnicul lor cutreier, între șes și plai, după un calendar al lor, mai presus de întâmplările și faptele istoriei care pe noi ne alungă acum din oraș.“ Din când în când eram nevoiți să oprim mașina pe șosea, ca să dăm răgaz oilor de a se descurca între strigătele și fluierăturile ciobanilor și claxoanele mașinii, care le dezorientau cu sunetele lor mecanice, neașteptate și nefirești prin atâta verde câmpenesc. Încunjurat așa, pentru un moment, de lumea ciobăniei pe o șosea de asfalt, mă purtam cu gândul la bombardierele ce puteau să-și facă apariția printre mielușei cerului. Eram încercat de simțământul acut că „istoria“, întruchipată în bombardiere imaginare, ne alunga spre „preistorie“, spre o preistorie multimilenară simbolizată de ciobănia din preajmă. Ciobanii, oile, măgărușii și dulăii ne întâmpinau la fiecare pas, spunându-ne că ne găseam într-adevăr, nu pe-o șosea, ci pe un drum ce ducea din istorie înapoi spre preistorie. Gândul mi se pierdea prin vremi de demult, care într-un fel mai stăruiau sub aparențele civilizate ale momentului. Mai găseam în răstimpul scurt al unei opriri că acest drum spre preistorie coincidea cu o întoarcere fără termen în valea copilăriei mele. Atare coincidență mi se părea „ca un făcut“. Și, depărtându-ne de zona critică a orașului, mă linișteam încetul cu încetul, ca subț scutul unor străvechi prezențe materne. Asemenea asociații de idei îmi aduseră viu în minte chipul celui mai bun prieten al meu, al celui mai vechi prieten, al lui Leonte Pătrașcu, care, doar câteva luni mai înainte, își dezvoltă cu oareșicari accente lirice (într-o revistă de filozofie) concepția sa despre repetata retragere a românilor din istorie în preistorie. Mi se părea că turma, ce se risipea ca din praștie în preajma mașinii, venea să întărească cu un nostalgic behăit concepția filozofului. Aflasem doar cu câteva ceasuri mai înainte că Leonte, care era profesor de filozofie la Universitatea din Iași, s-a ascuns,

din aceleași pricini ușor de lămurit și valabile pentru toată suflarea, în satul său natal, care se nimerea să fie și satul meu de obârșie. Lucrurile veniră așa: Universitatea ieșană se refugiasse nu tocmai demult în Transilvania între zidurile cetății de la Alba-Iulia. Deoarece însă Alba era și ea o urbe expusă de aci încolo unor neprevăzute bombardamente, Leonte ajunsese la încheierea că nu poate găsi într-altă parte un adăpost mai sigur decât în satul nostru natal. Gând copilăros, îmi spuneam, căci satul nostru, situat pe câmp deschis, nu oferea nici o apărare. Ajunși în Sebeș-Alba, vechi burg săsesc adunat în jurul unei biserici clădite prin veacuri de demult în stil romanic și gotic, cu o școală germană în față de care mă legau atâtea amintiri din copilărie, mă trezii cu privirea tulburată de-o lacrimă. Clasele primare le-am urmat dimpreună cu Leonte aci, la școala aceasta săsească. Întorcându-mi puțin capul ca să nu fiu văzut de soția și fiică-mea, mi-am șters cu podul palmei rodul sufletului ales în vârf de geară. Urma s-o luăm pe râu în sus spre Căpâlna. „Să ne abatem puțin“, îi spun soției mele, „pe râu în jos până în Câmpul Frumoasei. Am aflat astăzi de dimineață că Leonte s-ar fi retras acolo. Aș vrea să-l văd. Să mai stăm puțin de vorbă. Ce ciudată încrucișare de drumuri!“

Îl găsirăm pe Leonte în Câmpul Frumoasei. Se gospodărea în casa părinților săi. Casa fusese înstrăinată cu vreo treizeci și câțiva de ani mai înainte, după încetarea din viață a tatălui său, care fusese preot în sat. Nu ne aștepta, dar adăsta lângă gârliciul pivniței, parcă ne-ar fi așteptat. De zeci de ani nu mai văzusem nici casa, nici curtea aceasta, unde în cea dintâi copilărie Leonte îmi da întâlnire de joacă zilnică. Iată-ne acum pe amândoi adânc cutremurați de o întâlnire în asemenea împrejurări. Aci petrecusem împreună anotimpurile copilăriei. Leonte era pentru mine o parte întregitoare a acestui peisaj. Părinții săi locuiau în partea de sus a satului, ai mei în partea de jos, tocmai lângă școala comunală. Prin apropierea casei noastre era Moara și „bolboaca“, căderile de apă și vârtoarea în care răcoream caniculele

verilor. N-avea satul ascunziș în care să nu fi pătruns, nici cuib de vrabie în care să nu fi aruncat o ochire pentru a iscodi numărul ouălor pestrițe. Cam în același timp când Leonte părea-se cu mamă-sa, rămasă văduvă, satul, mutându-se la Sebeș-Alba, se făcea că și părinții mei, țărani nu tocmai săraci, și-au mutat gospodăria într-o suburbie a aceluiași oraș spre a supraveghea mai de aproape creșterea și învățătura ce căutau a mi le da. Cu Leonte dimpreună depănai liceul la Brașov, la fel universitatea, pe urmă, la Viena. Pentru frăția noastră sufletească am fost porecliți „gemenii“. Așa ne numeau toți cei care ne urmăreau dezvoltarea prin curgerea anilor. Eram nedespărțiți. Pe Leonte îl pasiona filozofia. El avea să-și facă încă din tinerețe o faimă de gânditor, publicând o seamă de lucrări în domeniul arid al teoriei cunoașterii, sau încercări de metafizică, foarte îndrăznețe și mult discutate în publicistica vremii. Din cale-afară dăruit pentru incursiuni în împărăția ultimelor taine, el descoperea mereu noi filoane metafizice în adâncimile nebătătorite încă ale existenței. Și tainele prindeau contur în imaginația sa ca-n vremuri de-nceput, când omul își exterioriza gândirea în vocabule mitice. În viziunile sale metafizice, Leonte Pătrașcu îmbina deopotrivă vagul poeziei și precizia matematicii. Paralel, eu izbuteam să-mi fac o faimă de poet. În Leonte eu vedeam încă din adolescență „conștiința“ mea; despre mine el spunea adesea că sunt „demonul“ său, și cu aceasta el schița oarecum o aluzie la insondabila semnificație pozitivă și creatoare a „demoniei“, așa cum acest concept era înțeles de unii filozofi contemporani. În primii ani după Întâiul Război Mondial, Leonte lansase în subtile comentarii acest concept al „demoniei“, iar gândul dobândi o circulație și-un mare răsunet în eseistica românească.

În clipa când îi intram în ogradă, Leonte ne întâmpina cu o vădită paloare în obraji, de emoție. Mișcării sale sufletești eu îi răspundeam desigur cu aceeași emoție, cu aceeași paloare. Soția și fiică-mea căzură într-un fel de admirație mută față de acest om despre a cărui putere de gândire auziseră

atâtea de la mine. S-a întâmplat ca fiică-mea, când era mai mică, să creadă că Leonte îmi era singurul „frate“ — așa de mult se vorbea în casă despre el. În realitate, eu n-aveam nici un frate de sânge. Am suit tuspătru pe treptele de piatră în casă. Aci amintirile îmi veneau chiar din mirosul cu totul aparte al încăperilor, miros care s-a păstrat același după zeci de ani. Invadat prin toți porii de amintiri, vorbeam cu glasul stins, ca și cum eu însumi aș fi devenit o umbră printre umbre de altădată. „Vă duceți la Căpâlna?“, ne întrebă Leonte, ca să urmeze: „Eu m-am întors aci unde-mi am temeiurile vieții, țărna pe care întâia oară am călcat. Dacă lucrurile vor merge tot așa de neînduplecat cum par a merge de un an încoace, se va lăsa peste noi Noaptea.“

Cât privește aprecierea sumară a situației generale, ne găseam pe aceleași poziții. Situația în care am fost aduși în ciocnirea dintre imperialismele în expansiune alternantă ale lumii numai surzătoare nu era în acest moment. Și Leonte, vorbindu-ne deopotrivă celor trei oaspeți, cântărea, chiar și pe înțelesul copiilor, momentul: „Un popor mic poate fi măcinat între pietrele de moară ale istoriei. Mai avem până nu demult o vagă nădejde într-o eventuală regrupare a forțelor lumii, o regrupare ne-ar fi oferit poate un prilej de salvare. Nu știu dacă astăzi termenii situației ne mai dau drept la vreo speranță.“ „Deocamdată“, răspunsei eu, „n-avem de ales decât între două rele.“ Și, îndreptându-mă către fiică-mea care urmărea cu încordare și cu îngrijorare schimbul de vederi, o întrebam: „Și tu, draga mea, neavând de ales decât între două rele, pe care îl alegi?“ „Pe cel mai mic“, fu răspunsul prompt al micuței. Ioana își rostise răspunsul după o clipă de cumpănire, dar într-un fel firesc și cu un aer ca și cum ea ar fi descoperit această înțelepciune proverbială — ceea ce descreți pentru o clipă fruntea filozofului, care o sărută cu dragoste pe creștet. Și răul cel mai mic între cele două ce se profilau în zăriștea noastră era rezistența în munți până la o eventuală nouă regrupare a forțelor.

Și dacă o regrupare nu se face? Nu-mi mai aduc aminte care dintre noi a schițat întrebarea, eu sau filozoful? Și nu-mi mai aduc aminte nici care dintre noi a îngăimat răspunsul. Dar răspunsul lua o înfățișare sumbră. „Atunci se poate întâmpla să se lase întunericul, căruia poporul nostru nu i-ar mai putea rezista, decât reîntorcându-se realmente în preistorie, până când vor răsări alte zori.“ Acesta fu răspunsul unuia dintre noi. Un răspuns gândit de amândoi, dar rostit numai de unul în clipa când îl gândea și celălalt. Îmi amintesc însă că filozoful, cu glasul său mai adânc, lămuri răspunsul: „în curs de aproape două mii de ani, pentru noi, românii, preistoria a fost de câteva ori singura pavază împotriva încercărilor de a ni se impune istoria din afară.“ Era aceasta o concluzie asupra căreia filozoful și poetul cădeau de acord în dialogul lor, care era mai mult un dialog al „gemenilor“, al unor gemeni care ar fi încă uniți de la umăr la umăr.

La despărțire filozoful spuse: „Aflați că la Căpâlna s-a retras de câteva zile și o foarte bună prietenă a mea. Căutați s-o cunoașteți: Ana, soția profesorului Rareș, cunoscutul naturalist de la Iași. O faptură într-adevăr excepțională și fermecătoare. Știu că Flavia e înțelegătoare și că din zece ochi câți are se pricepe să închidă nouă când e vorba despre muze ce ar putea să-l inspire pe-un poet.“ Flavia era unul din cele câteva nume ale soției mele, un nume de care nici ea și nici eu nu făceam uz. Numai Leonte o numea așa, gășind probabil că acesta era singurul nume ce punea în relief distincția de stil clasic a unei apariții feminine. Pentru toate cunoștințele noastre, ca și pentru noi, soția mea era Dora. Celelalte trei nume ale ei erau nume stinse, prezente doar în certificatul de naștere. Preferința ce filozoful o acorda numelui de Flavia trăda obișnuința lui de neînvinș de a platoniza. Leonte, care a dus o viață de singuratic prin regiunile sublime ale gândului, păstra încă și la vârsta de patruzeci și trei de ani ceva din înclinarea adolescentului de altădată de a idealiza femeia, și această înclinare și-o mani-

fața de soțiile prietenilor săi. Îi plăcea uneori s-o tachineze pe Flavia, făcând aluzii zâmbitoare la „pasiunile“ mele. Că Dora era înțelegătoare — era foarte adevărat, dar că ea s-ar fi priceput să închidă nouă ochi din zece, câți îi atribuia Leonte, era cel puțin exagerat oricum s-ar privi lucrurile. Căci Dora nu s-a lăsat niciodată stăpânită de o curiozitate atât de iscoditoare, încât să-și multiplice în așa măsură ochii, cum pretindea Leonte. Înțelegerea ei față de cele câteva „pasiunii“ ce m-au cuprins, pe rând și niciodată concomitent, în cursul anilor nu era deloc echivalentă unor gelozii pe care ar fi fost nevoită să și le învingă. „Înțelegerea“ ce-o arăta Dora era pur și simplu o înțelegere înțeleaptă, și nu atât a „pasiunilor“ mele, cât a „rodniciei“ lor.

Am întors mașina spre Sebeș-Alba, micul oraș, ce-și mai păstra unele din aspectele lui de altădată, de cetate medievală. Între zidurile ăstui oraș mi-am petrecut anii de clase primare, o parte din adolescență și prima tinerețe, adică vacanțele anilor mei școlari. Trecând prin oraș, remarcam din goana mașinii o nepotrivire între ceea ce a fost odată și ceea ce vedeam. În multe locuri ce le știam goale au crescut în răstimp adevărate crânguri. Râul, cu matca mai largă decât apa, și-a mutat pe alocuri cursul. Nu mai recunoșteam atâtea din cotiturile cu cobile și vâltori. Canalul morii, deși același, mi s-a părut neverosimil de îngust, dar încă tivit cu tufe de soc. Iată, încă o dată, școala săsească, cu deviza ei înscrisă pe frontispiciu: *Bildung ist Freiheit* (Cultura e libertate). Aci ne făcuserăm, eu și cu Leonte, ucenicia între cultură și libertate. „Mână mai încet“, îi spun șoferului „și întorci pe după zidul orașului spre Petrești. Vreau să văd ce mai este din cele de altădată.“ Pe străzi răsăreau figuri cunoscute, dar îmbătrânite cu un sfert de veac, ca peste noapte, sub puterea unei vrăji. Imaginile recunoscute deveniră emoții și lacrimi fără de voie. Iată strada unde în cei dintâi ani ai studenției mele mă întâlneam, pentru plimbări încoace și încolo, în fiecare seară, cu fata prea frumoasă a protopopului. A murit în răstimp protopopul. A murit și fata. Văzând

poarta până la care o însoțeam, mi se amintesc din gol surâsul visător și ochii vii.

Am ieșit din oraș, încunjurând zidul medieval ca s-o luăm pe drumul ce duce pe râu în sus. Ajungeam la Petrești, sat cu mare fabrică de hârtie. Aci am văzut în copilărie cum se prepară hârtia ca din scrob de clătite. Aci mi-am cumpărat, la sfârșitul Primului Război Mondial, hârtia de care aveam nevoie spre a-mi tipări întâiul volum de versuri. Era vorba despre o „afacere“. Hârtie de tipar nu se putea obține pe atunci decât în baza unui „permis“ de la Consiliul Dirigent, guvernul provizor ardelean cu sediul la Sibiu. Se făceau multe afaceri pe vremea aceea, a Consiliului Dirigent, care lua-se conducerea treburilor obștești din Transilvania imediat după Marea Unire. Luând exemplul de la cei ce se îmbogățeau peste noapte cu ajutorul „permiselor“, mi-am făcut și eu „afacerea“. „Permisul“ obținut de la secretariatul general al industriei îl vândui unui librar saxon din Sebeș-Alba contra unei sume ce-mi îngăduia să achit tipărirea întâiului meu volum de versuri. Un rest din sumă îmi permitea și o plecare pentru câteva luni în străinătate, unde trebuia să-mi închei studiile universitare. Întreg peisajul prin care treceam era îmbibat de amintiri, duioase uneori, fierbinți, înlăcrimate, zguduitoare acum, în condițiile dramatice ale căutării unui adăpost și a unui refugiu fără termen.

Din șesul la al cărui capăt din miazănoapte lăsasem Câmpul Frumoasei intram acum între dealuri, tot pe lângă râu și apoi printre munți ce creșteau pe un drum ce șerpuia pe lângă apa din ce în ce mai străvezie și mai zgomotoasă. Deoarece cuvântul se ivea în glas prea încărcat de simțire, am hotărât să-l sugrum. De mult nu mai vorbeam. Printre amintirile trezite, când de-o cotitură de drum, când de-o casă cu fața albastră spălată de ploii, când de-o figură de om vag recunoscută la vreo curmătură, inima și gândul mi se întorceau iarăși și iarăși la Leonte. A trecut chiar un sfert de veac de când, în aerul moale dintre aceste meridiane, torceam împreună juvenile planuri de viitor. Nu înțelegeam după atâți

ani de eforturi și elan, de decepții și osteneți, de unde scoțeam pe-atunci încrederea nemăsurată cu care le țeseam. Și totuși, atunci știam, datorită unei nebune divinațiuni, că eram amândoi meniți unor realizări pe înalte și majore portative spirituale. Și-i drept că fiecare s-a împlinit în felul său prin înfăptuiri ce seamănă întru câtva cu cele anticipate atunci în duh. Operele noastre au deșteptat interesul ardent al intelectualității, cel puțin al celei mai avansate, din întreaga țară. Gândirea românească nu mai putea fi imaginată fără de concepțiile pe care în răstimp Leonte le-a dezvoltat în diverse domenii ale filozofiei. Și nici poezia românească nu mai prea putea să fie gândită fără de poezia mea. Inovațiile noastre nu au fost prevăzute de nimeni înainte, cu toate că ele răsăreau din adâncimi de totdeauna ale aceluiași neam de oameni. Prin ele spiritul românesc învedera mutații ireversibile. Lumea spirituală ce s-a clădit pe meleaguri românești între cele două războaie mondiale era în bună parte lumea noastră, a celor doi, sau cel puțin o lume la alcătuirea căreia cei doi am colaborat din plin. Era „lumea“ aceasta o lume în care se rostea maturitatea istorică a unui popor. Și acum, în după-amiaza acestei zile, cei doi ne întâlneam după o lungă despărțire prin locurile de unde am pornit cândva în viață. Ne întâlneam la obârșii. Din lumea „noastră“ ne refugiam în „preistorie“, printre eterne prezențe materne. Pentru cât timp?

*

Am descins la Căpâlna pe înserate. Turme de capre, albe, negre, roșii, coborau pe povârnișuri în sat. Priveliștea îmi comunica o liniște ardică ce-mi ogoia tumultul lăuntric. Cărutele ce le trimiseserăm încă de ieri dimineață de la Sibiu sosiseră la destinație mult înaintea noastră. Familia preotului Bunea, nu prea numeroasă, ne aștepta în ogradă cu un iureș de bucurie. Ioana, fiică-mea, s-a contaminat de veselie tuturor și mai ales a băieților de seama ei ai părintelui

Bunea. Și astfel, în ciuda subtonului sumbru al sufletului meu, bucuria momentului și-a făcut loc și în mine, stinsă totuși ca subt surdină. Izbuteam să respir ușurat pentru o clipă.

Soția mea și fiica s-au integrat numaidecât gospodăriei în care ne statorniceam, și amândouă păreau îngânate de-un nou rost. Tustrei încercam să ne suspendăm în vid orice proiect de viitor, și o aparență de împăcare se așternu pe fețele noastre.

După ce am stat un ceas-două la masa, întinsă pentru noi, în tinda părintelui, ne-am retras în încăperile ce ne fuseseră destinate în casa de iarnă. Doborâți de oboseală, de agitația din ultimele zile, am încercat să ne dăm somnului. Însă noile împrejurări nu erau de natură să priască odihnei. Casa de iarnă ce alcătua una din aripile curții, și care ne-a fost în întregime pusă la dispoziție, se dovedea incredibil invadată de șoareci. O adevărată noapte valpurgică a șoarecilor se desfășura prin pod deasupra încăperilor ocupate de noi. Câte-un țuiut scurt sau câte-o goană de norod mărunț se auzea din când în când și prin cele două odăi ale noastre. Asistam foarte treji la acest valvârtej de rozătoare care devorau desigur prin cămări toate prescurile popii. Pentru redarea sunetelor și zgomotelor lor, toate onomatopeele graiului românesc s-ar fi dovedit cu totul neputincioase. Dar împrejurarea că somnul nu voia să se înființeze mai avea și altă binecuvântată pricină: puzderia de pureci. După ceasuri și ceasuri de zvârcolire în așternut, mă adunai dintr-un coșmar ca să privesc, treaz de-a binelea, situația la rece. Să îngădui oare purecilor răgazul de a se sătura? Dar poate că purecii fac parte dintre ființele în stare să bea fără întrerupere! Mă zvârcolii de pe o parte pe alta: oh, când vor conțeni să mă înțepe cu sulitele lor acești mici cavaleri în negrele lor armuri medievale?! Hotărâi totuși în cele din urmă să-i las în voia lor, ca să văd prăpădul la care mă vor supune. Număram cu răbdare locurile pe unde se schițau, felurit gradate, înțepăturile: zece, douăzeci, treizeci. Apoi îmi veni

gândul salvator să sar dintr-odată din pat cu toți purecii adunați pe trupul-câmp subt pijamaua mea. Mă dezbrăcai cât ai bate din palme, și pijamaua, cu puzderia de pureci în ea, o băgai mototol într-un geamantan ce se-nchidea ermetic. Îmi luai altă pijama și mă culcai iarăși cu gândul de a repeta grijuliu și sistematic operația strategică până la prinderea tuturor purecilor. Dar nu a mai fost nevoie de nici o altă ofensivă, căci am adormit buștean până în ceas de dimineață.

Mă trezii dis-de-dimineață. Somnul scurt, dar adânc, mă refăcuse. Cuprins de nerăbdarea de a-mi lua cât mai grabnic în primire peisajul în care aveam să petrecem timp nedefinit, ieșii în sat. Cătunul era așezat într-o splendidă vale, apărată de magnifice coame de munți. Coborând la întâmplare de pe ulița de sus pe ulița de jos, principală, a cătunului, o ținui spre râu, și anume spre o moară străveche de lemn. Răcoarea dimineții îmi bătea umerii obrazilor. Se lăsase o adiere de îngheț peste noapte. Pete de brumă se topeau în văzul soarelui. Moara își făcea slujba cu o placiditate de vită, după cum se putea vedea încă de la distanță după roțile mari ce se învârteau cu cele două coate sprijinite pe jilipuri. Am ocolit puțin prin zăvoi. Ce prospețime de apă subt sălciile ce prindeau a înmuguri și subt arinii ce-și păstrau încă sevele subt carapacea solzoasă! Încunjurând moara pe din dos, mă apropiai de intrarea ei. Ușa era scundă, că trebui să mă aplec puțin spre a intra. La intrare zăbovea un măgăruș. Desagi grei cu grâu pentru măciniș zăceau alături. Ușurat de povară, măgărușul ronțăia niște ciulini rămași prin apropiere încă din toamna trecută.

Am dat binețe morarului și femeilor ce veniseră la moară. Cele două perechi de pietre lucrau de zor. Osiile se învârteau mai repede decât mi se părea din depărtare. Printre bârnelor și scândurile peretelui zăream apa verzuie-cristalină a jilipului și lumina de afară. Călcam pe frânturi de piatră de moară ce păreau niște măsele de mamuți. „Iertați, am intrat numai așa, ca să văd cum se macină grâul la sat“, explicai celor de față, care mă primiră zâmbitori, mulțumindu-mi

firește pentru urările de spor și sănătate. Făina curgea pe mici scocuri de subt pietrele rotunde ce se învârteau zgometos, glasul oamenilor se auzea doar anevoie și ne ghiceam vorba mai mult după semne și mimică. Făina curgea și se aduna grămadă în câte-o ladă de scânduri ce îngâneau parcă forma unor sicrie. Am întins mâna să prind și să tai în două șipotul de făină. Nu mai încercasem tare de mult asemenea joc și lucrare. Făina era caldă, ușor fierbinte, ca un trup viu, și mirosea plăcut și arhaic. Morarul părea încărunțit de pulberea de făină ce i se așezase pe păr și în sprâncene. Mă pierdii cu totul în senzația ce prindea ființă în palmă. Cineva rosti în mine, pe neașteptate, cuvintele: „Noe a fost morar.“

De ani de zile eram preocupat, cu întreruperi de alți ani, de planul unei piese de teatru ce nu voia în nici un fel să se înjghebeze. Subiectul mi-l oferea o veche legendă populară, care trebuia să fie bogat amplificată spre a putea forma canavaua unei piese. Legenda, ca un arbore, trebuia să-și mai alcătuiască o coroană mare și deasă care să miroasă a frunză verde. Legenda populară, sumară, descârnată, vorbea despre biblicul Noe, cel chemat să-și clădească o arcă în vederea Potopului. Spre deosebire de cele cuprinse în Scriptură, legenda împletește viața și intențiile lui Noe cu o acțiune pusă la cale din partea Diavolului, cu gând de a zădărnici fapta salvatoare. Diavolul izbutește la un moment dat să dărâme și să risipească arca, pe care o clădește Noe. Biruința, până la urmă, este totuși a lui Noe, care cu o „toacă“ miraculoasă reușește să-și reclădească arca mântuitoare. Legenda se preta din cale-afară la alcătuirea unui fel de „mister“ teatral. Preocuparea de a scrie o piesă de teatru în jurul acestui subiect, ades părăsită și iarăși reluată, nu izbutise până atunci să ia o încheiere concretă în imaginația mea. Dar în clipa când încercam în moară curgerea făinei subt minusculul scoc, cineva rosti în mine cuvintele: „Noe a fost morar.“ Am ieșit din moară, luând-o iarăși pe-o cărare prin zăvoi, unde puteam rătăci în voie și neluat în seamă. „Da, morar,

aci în moara aceasta“, îmi zisei. Subiectul începea dintr-o dată să prindă ființă, să crească. Fabulația se stârni comunicându-mi o stare de fericită beție, un fel de eliberare de subt presiunea contingentelor geografice și istorice. Născoceam episoade, adânceam semnificațiile. Amănuntele se iveau din necunoscut. Legenda se transforma într-un mit ce se localiza, uneori cu trăsături de crud realism, aci, în acest cătun. Presimțeam că subiectul meu, cosmic într-un fel, avea să absoarbă în sine toată atmosfera acestei așezări omenești, care era aceea a unui sat românesc cu viața mai veche decât istoria omenească și în atâtea privințe mai presus de orice „istorie“. Un gând adus de-o simplă intrare într-o moară de lemn străveche, de senzația caldă a făinii curgătoare, de zgometul pietrelor rotitoare, de mușchiul umed, abundent, crescut pe osiile roților de moară, de imaginea unui măgaruș, avea să prilejuiască precipitarea rapidă a unor elemente ce mai înainte, timp de ani, n-au voit nicicum să se închege spre a da un tot, un vag tot debordant și apoi un tot ce se articula și se organiza. Bătea prin mine nu știu ce elan și mă încălzea certitudinea că retragerea la Căpâlna va avea cel puțin pentru câtăva vreme un rost. Voi începe să scriu piesa de îndată ce mă voi fi aclimatizat în noile împrejurări. Căzuse în mine sămânța unei lumi, și cu sămânța în mine o luam iarăși din zăvoi spre sat.

Pe ulița de jos mă întâlnii cu părintele Bunea, ceea ce-mi venea tocmai după pofta inimii, căci trebuia să punem la cale organizarea vieții noastre gospodărești pentru timpul cât am rămânea prin părțile locului.

Ca un paradox al situației îmi apărea împrejurarea că, deși împrejmuiți de păduri de fag, de mesteacăn și brad, procurarea combustibilului, a lemnului de încălzit, se arăta a fi problema cea mai grea și cea mai complicată. Îngrămădiri uriașe de bușteni închideau din loc în loc libera cădere a apelor din albia sălbaticului râu. Dar buștenii erau bunul unei mari întreprinderi de cherestea de la Sebeș-Alba, și nimeni nu putea să-i culegă după dorință ca să și-i care în ogradă